

увідомить меня, исполнена ли моя просьба о пе-
реставленії камня надъ могилою типографщика
Федорова изъ пола въ стѣну» (ст. 140). Та
хіба ж в цьому чесному проханні не видно за-
маскованої образи інтелігентної людини, що була
що найменше здивована тим, що таку цінну па-
мятку впихнули десь там в підлогу в притворі?...

А чи ж василияне це високо культурне
й резонне прохання Погодина виконали? Сам д.
Щурат на це відповідає просто: »Просьба Пого-
дина не була сповнена« (137)...

5. І які ж були наслідки теї культурної
опіки василиян над памятником Хведоровича, яку
боронить д. Щурат? Нехай говорить за мене Я.
Головацький (їого свідчення д. Щурат не цитує):
»Я осматривъ правъ уже забытый тотъ
памятникъ (Хведоровича). Онъ лежитъ по правой
сторонѣ входа въ Церковь св. Онуфрія подъ лав-
ками, на немъ стоящими, вставленный въ камен-
ный полъ«. Частину напису Головацький прочи-
тав, »прочес витертю или витоптано ногами. Камень розломаний на серединѣ« (»Зоря Галиц-
кая« 1860 р. ст. 472, примітка**).

Чи ж це говорить про належне пошанування
до Хведоровича?

6. Але найцікавіший кінець оборони д. Щу-
рата. Він відразу пояснює нам всі темні питання охорони Хведорічевої памятки: чому цеї памятки не

вмурували в стіну? Чому її склали »під лавоч-
ками«? Чому не виконали прохання Погодина
перенести намогильного каміння з підлоги в стіну? Бачте, все це тому, що висилияне боялися, щоб їх не запідозрили »в нахилі до схизми й москово-
фільства«, бо то був час, коли »розпочинати якуне-
будь акцію в звязку з православним Федоровим і пригадувати польським кругам культ
його, піддержуваний Москальми, не було Василі-
янам ані вказане, ані безпечне« (ст. 137)...

Отож коротко й ясно: Хведорович був православним, а тому... і т. д. З цього б, власне, й почнати треба було...

Але д. Щурат підкреслює тут лише два моменти, коли василияне боялися цього підозріння »в нахилі до схизми«, — рр. 1835—1838 та р. 1883-й; але що ж знати, чому ж плати Хведоровича не перенесли до відповідного місця в інші роки? А час же на це був... Чи може »підозріння« тревало й триває ж до сьогодні?

Така оборона д. Щурата. По цій обороні стало тепер зовсім ясним, що справді василияне, як лагідно писав я в »Старій Україні«, таки »не звернули належної уваги на память великого мужа«. Мої твердження осталися не збитими, — д. Щурат додав їм лише сили та документальних доказів.

31. I. 1925.

Проф. Ів. Огієнко.

MISCELLANEA.

ПЕРЕД 60-ТИ РОКАМИ.

ПЕРША ГОСТИНА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ТЕАТРУ ТОВ. „РУСЬКА БЕСІДА“
В ПЕРЕМИШЛІ.

Написав СТЕПАН ЧАРНЕЦЬКИЙ.

Дня 26 січня н. ст. 1865 р. прибула дру-
жина українського театру тов. »Бесіда« під управою
Омеляна Бачинського до Перемишля. При-
їхала чотирма санями пароха Буневець о. І. Ви-
тошинського, який в переїзді прийняв її сердечно
в своїй хаті та гостив »радушним хлібом-саллю«¹⁾.

Перемишль приготовився на прийняття молодах дітей Музи. Іменований делегатом »Відділу театрального« на Перемишль радник окружного суду (пізніше посол до сойму і Ради державної) Василь Ковалський подбав заздалегідь про все, що було треба для вистав. А стояло воно не мало заходів. Сала »під Провидіннем« була в той час зайнята польською мандрівною театральною тру-
пою під проводом Лобойка, в якого дружині і під якого оком ставила колись (1861 р.) перші кроки славнозвісна опісля Гелена Моджеевска. Та все ж таки завдяки невтомним трудам і значним личним впливом повелоя Ковалському заключити з власником гостинниці і салі умову, на основі якої

театр »Бесіди« дістав у своє розпорядження салю, зобовізуючись заплатити за час найму: 1) за салю і три кімнати (в яких устроено гардероби та мешкання для Бачинських) 72 ринських 50 крей-
царів, а за 2) подію 12 р. Кромі цього згодив делегат 100 крісел по 1 р. 50 кр. від вистави та сам заздалегідь похлощав за музику, дрова, обста-
нову кімнат, оповістки і п.

Гарячим бажанням Перемишлян було, щоби театральні вистави розпочалися вже з днем 26 січня, бо в цей день був великий зїзд духовенства, що прибуло на засідання епархіяльної комісії для управи вдовично-сиротинським фондом. Та перевтома довгою дорогою і технічні згляди дали змогу зачати вистави щойно з днем 29 січня.

В склад театральної дружини входили: А. Моленецький (Найбок), І. Санковський (Сероічков-
ський), В. Бучацький, Ю. Нижанковський, А. Ви-
тошинський С. Коблянський, а з жінок: В. Лука-
севич (Кахникович), М. Смолинська, Т. Клітівська,
А. Богдан, М. Спринь. Капельником був Шма-
цяржинський, а технічно-адміністраційні роботи

¹⁾ Русский народный театръ во Львовѣ...
написалъ Н. Ч. Коломыя 1870.

виконував Г. Пожаковський. — Суфлером був Черепашинський.

Директорською владою ділилися по половині Омелян Бачинський та його вродлива жінка. Бачинський, родом з під Самбора, син священика, зачав свою мистецьку карієру на дошках польської сцени, опісля переїхав в Росію. Після смерті Пекарського, став він директором мандрівного театру і давав вистави в Одесі, Балті, Бердичеві та Камянці Подільськім, відки його в січні 1864 року викликав Ю. Лаврівський до Львова. Легко йому це прийшлося зробити, бо в той час в Росії стали неприхильним оком глядіти на польські й українські вистави, добавчуючи «в употреблені южнорусского наречия какую то сепаратистскую пропаганду». ¹⁾

Подруга Бачинського Теофіля Лютомська, донька управителя театру, віленська Полька, після короткої служби у варшавському балеті, вступила на мандрівну сцену, яких тоді стільки кочувало на західно-українських землях, виступала в Бердичеві в театрі Зелинського, а навіть у Київі в губернськім театрі, що оставав під управою генерала Кобиліна. Вкінці опинилася в Камянці Под., одружилася з Бачинським і з ним приїхала в Галичину. Була це жінка незвичайної вроди, артистка з крові і кости.

На день 29 січня заповів театр виставу «Наталки-Полтавки». Для перемиського громадянства театр взагалі, теж саме й твір Котляревського, не був новиною. Вонож бачило «Наталку-Полтавку» ще в р. 1848. Мало цього: одинадцять днів перед заповіденою першою виставою нашої дружини і «Лобойко зі своїми акторами пописувався в ній, хоч з дуже марним успіхом». ²⁾

Театр тов. «Бесіда» дав у Перемишлі 20 вистав в часі від 29 січня до 13 марта. Репертуар цих 20-х вечерів уявляв собою дуже ріжноманітну і не рівну картину. З українських оригінальних творів бачив Перемишль: Котляревського «Наталку-Полтавку» та «Москаля-чарівника», Шевченкового «Назаря Стодолю», Квітчине «Сватанне на Гончарівці», «Щиру любов» і «Марусю», з дрібніших мало замітних перейшли через сцену: Янковського «Чумак український» та «Покійник-Опанас», Велісовського «Бувальщина», Дмитренка «Кум мірошник», Григорія Карпенка «Сватанне на вечерницях» та Ващенка-Захарченка «Один порадував, а другий потішив». З галицьких авторів дебютував Іван Наумович зі своєю комедійкою «Заручини на помацьки». Грали ще перерібку І. Витошинського п. з. «Козак і охотник». З перекладних творів вивів театр Корженевського, «Верховиці», «Майстер і челядник» та «Вікно на першому поверсі», з дрібніших або менче помітних творів виставлено ряд перекладів з французького, як «Слаба струнка», «Голоден і влюблен», «Адам і Ева», «Материне благословенство», «40 літнє дитятко 25-літнього батька», «Донька старого актора», «Месть Корсиканська» та з Коцебуе

„Два розсіяні“, перерібку з Пушкіна „Безумна“ і переклад з польського „Мужики-аристократи“.

Заповідено теж було у перве виставу „Шідгірян“ та із-за невивчення музичної часті з причини недуги капельника Шмацяржинського, відкликано її.

Репертуар сам говорить за себе. Були на ньому вже в другому році існування постійної української сцени доволі помітні познаки декаденції, що наглядно проявлялися в зображенням репертуару чужими перекладними творами, які мали одну цю прикмету, що або давно вже зійшли або щойно сходили з репертуарів інших театрів.

Відчувала це й розуміла українська публіка. Про це свідчила найкраще її фреквенція на поодиноких виставах. Та все ж таки верх брала любов до свого мистецтва, до своєї молодої інституції, про що свідчить матеріальний успіх вистав.

На 20 вистав в Перемишлі продано — як зіставив у звіті Ковальський — 1.436 кріслі 3.165 прочих місць. Доходу брутто було 2.291 р. 25 кр. З огляду на незвичайний успіх дали одну виставу („Назар Стодоля“) в користь театральної дружини, другу („Безумна“ і „Мужики-аристократи“) в користь убогих учеників Перемишля, при яких — мимоходом кажучи — директор не позбавив стягнуту половину чистого доходу собі.

Всі майже вистави українсько-народного театру тов. „Руська Бесіда“ мали в Перемишлі гарний артистичний успіх. Свідчать про це голоси сучасної преси своєї й чужої, а складалися на цей успіх і вправність режісерської руки і старанність всієї дружини — а попри це все і той вплив, який з природи мала на вистави численна фреквенція публіки і незвичайно шире відношення перемиського й доохрестного громадянства до акторської дружини й всеї інституції.

Вже першою виставою „Наталки-Полтавки“ здобули собі наші актори шире признання. Були хвили, в яких зривалася буря оплесків, а на сцену падали цвіти. Правда, бували вечері, коли найсердечніше й найприхильніше настроєні громадянство знало, що такі „перлини“ драматичної творчості як „Чумак український“, „Кум-мірошник“, „Покійник Опанас“, „Сватання на вечерницах“ або „Козак і Охотник“, а з перекладів: „Голоден і влюблен“, „40-літнє дитятко 25-літнього батька“, „Дочка старого актора“, „Два розсіяні“, „Безумна“ і ще дещо — мали на собі плісні і порох перестарілих: концепцій, мотивів і драматичної техніки. Перемишль витав свою сцену і її робітників щирим не лукавим серцем. Віджили в ньому горді спомини про давнє минуле. Не бачив недомагань, не аналізував промахів, лише одушевлював рідним словом і рідною піснею, що плили зі сцени. Публіки в театрі все було повно. Ходили духовні достойники, світська інтелігенція, доохрестне духовенство, шкільна молодь, селянство, Поляки і Німці. На виставі „Материного благословенства“ через два акти був присутній тодішній намісник барон Паумгартен.

¹⁾ Галичина и Молдавія. Путевыя письма Василія Кельсієва. С. Петербургъ 1868.

²⁾ Вѣстникъ. 1865 ч. 7.

Звідто була все Бачинська. Її креації в „Наталці Полтавці“, „Сватанню на Гончарівці“ „Щирій любові“, „Марусі“, а з перекладів у „Верховинцях“ „Вікні на першому поверсі“ »Материному благословенству« викликували одушевлення. Додержував їй поле (хоч не все) Бачинський. З молодих добували признання й симпатію Витошинський (амант), Сероічковський, Нижанковський, Коблянський і Лукасевичівна. — Критичніше оцінювала публіка Моленецького (рутинованого, талановитого актора, що, на жаль, мав ехильність до шаржу, а що більше: не знав, як слід, української мови) і весь прочий жіночий персонал.

З голосів про вистави в Перемишлі, що по-неслися в сучасній пресі, найзамітніші рецензії поміщувані в »Слові«. Писала їх людина, що любила рідне театральне мистецтво і мала про нього непересічне розуміння. По за словами признання, одушевлення й захоти, не забуває звернути увагу на нестійність деяких виставлених творів, на безпляновість репертуару, на невідповідну обсаду дальшерядних роль, на хиби перекладів, а то й на промахи в грі акторів, від самої Бачинської починаючи. Відважно стає навіть в розріз з львівською критикою. Оцінюючи виставу песі »Адам і Ева«, з якою Бачинські виступали навіть в театрі Скарбка і здобули велике признання, перемиський рецензент каже сміло, що в цій песі, »якою торік у Львові одушевлялись, гра Бачинських не принесла очікуваного одушевлення, хоч на загал вдоволила«.¹⁾

Делегат »Віділу театрального« Ковальський у звіті своїм робив замітку, що вражали ухо Перемишлян такі слова на сцені як: »брешеш«, »потилиця«, »люди виздихали« і радить »зречися цієї оригінальності, яка нам шкодить у сусідів а нам самим на ніщо не придатна«.²⁾ Не менче осуджували всі, що »огидна горівка« таку велику роль грає на нашій сцені. А передовсім поручав конечно пропустити анахронічний, смішний і дразливий уступ в »Сватанню на Гончарівці«, в якому Олекса хвалить панянину.³⁾

Як причинок до картини життя першого покоління наших акторів інтересний уступ зі звіту Ковальського: »Всім паням належить дати свідоцтво дуже чесного поведіння, а в першім ряді подякувати дирекції, що всіх їх при собі поміщувала і для всіх спільній стіл удержувала.«

Взагалі дружина поводилася достойно. Ні дирекція, ні члени дружини не ходили по домах продавати білети, як це загалом було в той час прийнято в польських провінціональних театрах.

Була ще одна нагода, де українська театральна дружина зіткнулася по за виставою з перемишлянським громадянством.

Дня 19 марта святкував Перемишль Шевченкові роковини, а на цих „музикально-декламаторських“ вечірницях велику частину програми виконали члени театральної дружини. Бучацький

декламував Федьковичеву баладу „Довбуш“⁴⁾ Шевченкового „Гамалію“, п. Лукасевич виголосив Шевченкову „Причинну“, Коблянський поезію К. Климковича „На вічну пам'ять Тарасові“.

Вінець слави зібрали собі на цих вечерніх п'яти п. Вахнянин і п. Лукасевич, яка цьому вечорові повабу й уроку додала.⁵⁾ Бучацький декламував може надто театрально, та Коблянський віршом Климковича „промовив до серця і голови“ слухачів. Особливо ефектовний був кінець стиха про народне лихо:

Дамо йому раду, дамо, хотъби всюди,
На світі, край світа, знікчемнілю люди,
Здолтали всю правду, зреклися свободи :
Дамо йому раду, — хотъяб всі народи
Невольні на вольних хотіли ставати :
Дамо йому раду, — як схочемо дати !
Хіба що останній із руського люду
Цурується роду і правду забуде,
Забуде одвічний Завіт України, —
Тоді хай загине — хай люд той загине,
Сліду не оставити — хай зваляться гори,
Дніпро нехай висхне і виступить море
Й затопить ті люди, — бездушні потвори !
Но доки на горах, край моря і в полі
Народ наш великий, пропацій без волі,
Живе-проживає, милуючи правду —
Дамо собі раду, дамо собі раду !
І — з попелу фенікс — з тієї руїни
Таки ще воскресне доля України !

Після цих слів залунало: „Ще не вмерла“... А були це часи, коли над нашим життям віяв уже зимний вітер від шівночі і в той сам день виділ „Бесіди“ як аренда салі „Народного Дому“ у Львові не прихилився до прошення комітету, що устроював Шевченкові вечерніці у Львові, і не відступить на сю ціль салі.

За весь час побуту театру в Перемишлі не зарисувалось сильніше ніяке непорозуміння між членами дружини й дирекцією, а о скільки приходило до якого конфлікту, все його лагодив з „веселою усмішкою вродженого миролюбія“ делегат Ковальський.²⁾

Зі сердечним жалем прашував Перемишль театральну дружину, не забували її на дорогу дати деякі вказівки і пораду. Оцінюючи далі в Перемишлі вистави, каже перемиський рецензент,³⁾ що „вони не відповідають ще головному завданню драматичної Музи, яка має невинно забавляти, а забавляючи, разом і поучати, ублагороднювати почування, спрямовувати гадки глядачів до висших ідей.“

Тому „сердечна дяка цим всім авторам, що до сеї пори по змозі оживляли українську сцену. Та годі при цьому остати. Бо часте повторюванне одних, а то ще й в більшості підрядних драматичних творів, одних акторських манієр — навкучиться, гра акторів збуденні, а в слід за цим ревність і охота публіки прохолоне. Пора тепер

¹⁾ Слово, 1865, ч. 9.

²⁾ Звіт В. Ковальського з дня 25 марта 1865.

³⁾ Ibid.

⁴⁾ Мета, 1865, ст. 80.

⁵⁾ Русский народный театр... написалъ Н. Ч.

³⁾ Слово, 1865, ч: 16.

кинуті» і українським поетичним талантам передовсім на перекладання славнійших драматичних творів: Шекспіра, Кальдерона, Корнєя, Гете, Шіллера, Фредра та інших славних європейських драматургів, раз, щоби цими перекладами підтримати українську сцену, а опісля щоби себе й інших образувати й приготувати до оригінальної

обробітки трагічних і комічних яв з рідної історії, а іменно з пребогатого в геройські і трагічні події козацького життя. А давно вже дождає наша геройська козаччина поета, щоби її живцем перед нашадками змалював в драмах, так як пок. наш кобзар Шевченко відкрив її в своїх епічних поезіях.¹⁾

ХРОНІКА.

ХАРКІВСЬКА НАУКОВО-ДОСЛІДЧА КАТЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.

ОГЛЯД ЇЇ ДІЯЛЬНОСТИ В 1922—1924 РР.

86160

Після того, як радянський уряд України у 1920 році зруйнував Харківський Університет, роздививши його на три окремі фахові, практично-професійні інститути — медичний, народного господарства й народної освіти (з відділами — професійної освіти й соціального виховання¹⁾), умовини для наукової праці в цих високих школах зробилися надзвичайно тяжкі. Тоді харківські професори, йдучи за прикладом московських, почали клопотатися про заснування в Харкові наукового товариства з науково-дослідчими катедрами, в якому мусіла б зосередитися вся наукова діяльність у Харкові. Але таке наукове товариство в Харкові не було дозволене. Натомісъ засновані були окремі науково-дослідчі катедри, серед яких особливо упривілейоване становище зайніяла катедра марксизму, на чолі якої перший час стояв проф. С. Семківський, Жид — меншевик (племінник Л. Троцького), високо-освічений і щирий марксист, якому чимало зобовязані всі науково-дослідчі катедри в Харкові²⁾. Навпаки, з катедрами історії вийшло багато непорозумінь і перешкод при їх заснуванні. Катедру загальної історії так і не дозволено було організувати. Пончасто тільки, та й то з великими труднощами, відкрити катедру історії культури. Після багатьох перемов, завдяки деяким сприятливим обставинам, у 1921. році одержаний був також дозвіл на заснування катедри історії України; але організування цієї катедри почалося, та й то дуже поволі, тільки в 1922

році. На чолі катедри стали акад. Д. Багалій (яко керовник катедри), акад. М. Сумцов (керовник етнографічної секції) та проф. В. Барвінський (яко керовник історичної секції); по смерті акад. М. Сумцова († 1922 р.) керівництво етнографічною секцією обняв проф. О. Ветухів. Крім того у склад катедри увійшли: яко дійсні члени — проф. О. Білецький, проф. О. Федоровський та „червоний професор“ М. Яворський і як наукові співробітники молодші вчені — проф. С. Гаевський, проф. М. Плевако, проф. С. Таранушенко та пані Н. Мірза-Авакянц.

З цих керовників і співробітників катедри над українською історією (в стислому значенні слова) працюють акад. Багалій, В. Барвінський, Н. Мірза-Авакянц та М. Яворський. Дуже інтенсивну наукову діяльність провадить акад. Багалій. За останні роки він написав цілу низку нарисів з історії української культури, зібраних у приготованому до друку, але, здається, ще не надрукованому збірнику його творів „Нариси по історії укр. культури“. Разом із тим акад. Багалій редактував усі видання Харківської Катедри історії України, в тому числі недавно виданий „Науковий Збірник в пам'ять акад. М. Сумцова“, до якого написав передмову. Під його ж редакцією та з його коментарями й додатками виходить в укр. виданні „Історія українського народу“ О. Єфименкової. Як доповнення до цієї праці акад. Багалій написав „Історію України в 1850—1923 рр.“ Спільно з М. Яворським акад. Балалій написав і видав розвідку „Український народний фільософ Сковорода“. Але найважніша з останніх друкованих праць акад. Багалія — „Нарис укр. історіографії“, який є першою в нашій науці спробою широкого, систематичного викладу укр. історіографії. „Нарис“ цей видає Київська Українська Академія Наук; досі виданий тільки 1-ий випуск. Нарешті, акад. Багалій приступив до складання свого великого курсу історії України, програм якого він прочитав в одному з засідань катедри. У своїх останніх творах акад. Багалій залишається вірним своїм старим поступово-народницьким історичним поглядам з невеликим тільки нахилем у бік еко-

¹⁾ Останній Інститут, заснований замісць історично-фільольгічного та фізично-математичного факультетів Університету, пережив цілу еволюцію за 1920—22 рр. Спершу засновані були окремо інститути — суспільних наук (замісць історично-фільольгічного факультету) фізично-математичних наук; потім ці 2 інститути були обєднані в інститут теоретичних наук, який згодом переформований був у інститут народної освіти в теперішньому його вигляді; з травня 1922. року на відділ соціального виховання цього інституту заведені були виклади в усіх предметів українською мовою; в усіх інших високих школах у Харкові виклади, за винятком окремих небагатьох предметів, ведуться мовою російською.

²⁾ У 1922. році проф. Семковський, як меншевик, примушений був відмовитися від тільки від керування, але й від праці по катедрі марксизму; тепер він працює по катедрі історії культури, як керовник соціологочної секції катедри.